

Jedynak, Małgorzata

"Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej", Janusz Mariański, Kraków 2004 : [recenzja]

Studia Płockie 33, 263-266

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Mariański, *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2004, ss. 481.

Współczesny świat podlega dynamicznemu procesowi zmian. Towarzyszą temu liczne wstrząsy, załamania, kryzysy i zjawiska, w swych uwarunkowaniach nieobjętne dla życia poszczególnych jednostek i społeczności. Społeczeństwo polskie również znajduje się w fazie intensywnych przemian społeczno-kulturowych, doświadcza wielowymiarowych skutków procesów dokonujących się w epoce późnej nowoczesności. Obejmują one swym wpływem m. in. zakres poglądów, postaw, zachowań ludzi, kształtowanie systemów wartości, dokonywanie życiowych wyborów. Złożona, nieprzejrzyta, ambiwalentna, niepewna i budząca lęk rzeczywistość społeczna skłania do refleksji nad wieloma aspektami ludzkiego funkcjonowania.

W pluralistycznym i modernizującym się społeczeństwie płaszczyzną wyraźnie wyodrębniających się przeobrażeń i zarysowujących się nowych dróg rozwoju jest sfera religijności Polaków. Problematyce tej poświęcona jest najnowsza książka Janusza Mariańskiego – „Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej.” Publikacja ta jako istotne osiągnięcie naukowe stanowi cenny wkład do socjologii polskiej, zasługuje też na szczególne uznanie tych wszystkich, którzy pozanaukowo zainteresowani są tym szerokim, dyskusyjnym i ważnym tematem. Trafne i wnikliwe dostrzeżenie różnorodnych elementów zmieniającej się rzeczywistości społecznej, a zarazem dokonujących się transformacji w świecie wartości jednostek nie należy do prostych zadań badaczy życia społecznego. Zwłaszcza wtedy, gdy podejmuje się próbę dokonania wielopłaszczyznowej analizy socjologicznej trudnych kwestii, do których niewątpliwie należy zagadnienie religijności społeczeństwa XXI wieku w świetle całościowego ujęcia aspektów społecznych oraz nakreślenia przyszłych możliwych perspektyw wraz z interpretacjami i przewidywaniami budzącymi zarówno nadzieje i obawy. Zadanie to podjął i zrealizował w sposób w pełni naukowo dojrzały Janusz Mariański, dostarczając przy tym czytelnikowi wielu inspiracji do indywidualnie pogłębionych refleksji i przemyśleń na tym polu.

We wstępie Autor wprowadza w problematykę religii jako przedmiotu badań empirycznych, określa religijność z perspektywy socjologicznej, zarysowuje charakter zmian religijności w warunkach społeczeństwa pluralistycznego poprzez

sformułowanie pięciu hipotez m.in. hipotezy kryzysu religijności i upadku Kościoła ludowego w Polsce, czy też hipotezy transformacji, wielokierunkowych przemian. Człowiek we współczesnej rzeczywistości kształtuje swoją tożsamość religijną w odmiennych warunkach, które cechuje wyraźne eksponowanie znaczenia i siły indywidualnych decyzji, wyborów, konieczność odnalezienia się w sytuacji załamania dotychczasowej hierarchii aksjologicznej, odejścia od moralności tradycyjnej, związanej z religią, odrzucenia istnienia prawdy obiektywnej, wartości absolutnych. Jednostka atakowana ideami i hasłami kultury permissywnej traci obraz uporządkowanego świata i własnego losu, jest moralnie zagubiona i zdeorientowana. Dlatego też Autor stawia szereg pytań dotyczących charakteru obecnej religijności, jej przemian, specyfiki procesów sekularyzacyjnych i desekularyzacyjnych tendencji laicyzacyjnych, prywatyzacji i indywidualizacji religijności.

Odpowiedź na nurtujące zagadnienia stara się zawrzeć w pięciu rozdziałach pracy. Rozdział pierwszy zatytułowany – „Religijność jako przedmiot badań socjologicznych” koncentruje się wokół socjologicznych definicji religii i religijności, omawia także kryzys modernistycznej teorii sekularyzacji oraz charakterystyczne cechy ponowoczesnej sekularyzacji. Podjęty został też temat religijności Europy w ujęciu Jana Pawła II i społeczno-kulturowy wymiar religijności w Polsce. Złożony kontekst życia współczesnych Polaków sprawia, że wyłaniają się nowe oczekiwania pod adresem socjologii religii, w tym konieczność ustawicznego rewidowania i poszerzania technik w badaniu intensywności życia religijnego, uwzględniając w większym stopniu metody jakościowe. W niestabilnym, postmodernistycznym świecie pojawia się religijność i moralność luźno związana z Kościołem, kształtująca się poza jego strukturami, w formach religijnych, które przenikają pod wpływem liberalnych nurtów z Zachodu. W Polsce jednak indywidualizacja religijności nie osiągnęła jeszcze tak wysokiego stopnia, czego potwierdzeniem może być analiza socjologiczna materiału empirycznego.

Rozdział drugi publikacji poruszający problem autoidentyfikacji wyznaniowych i religijnych oraz rozdział trzeci referujący temat praktyk religijnych osadzone są w bogatej empirii, klarownie obrazującej dokonujące się zmiany. Ważnym jest stwierdzenie Autora, że wiara nie jest już osadzona na płaszczyźnie kulturowego dziedziczenia czy też urodzenia. Człowiek w sposób świadomy podejmuje samodzielną decyzję i wybór, poszukuje własnego egzystencjalnego miejsca, stara się autonomicznie interpretować rzeczywistość, odnajduje siebie w nowych perspektywach, poza tradycją buduje swoją biografię. Religia będzie coraz intensywniej wiązała się z doświadczeniem religijnym niż nauczaniem kościelnym. Ale sytuacja jednostki doświadczającej i wybierającej z różnorodności opcji komplikuje się w ramach pełnych sprzeczności i napięć sytuacji społecznych, pogłębiającego się relatywizmu wartości i norm, braku autorytetów, właściwych odniesień moralnych, jasnych drogowskazów i przewodnich idei.

Problematyka praktyk religijnych zajmuje kluczowe miejsce w badaniach socjologów religii, „są najbardziej zewnętrznym i widocznym przejawem religijności, ale nie wyczerpują wszystkich zewnętrznych objawów religii, ani tym bardziej jej

istoty”¹. Jakkolwiek praktyki religijne są wyrazem zaangażowania religijnego, to nie można do końca na ich podstawie wnioskować o autentycznej jakości życia religijnego jednostki. W epoce zachodzących przeobrażeń społecznych, edukacyjnych, silnych wpływów laicyzacyjnych, wysuwane są prognozy o nasilonym osłabieniu intensywności praktyk religijnych Polaków. J. Mariański w oparciu o sondaże opinii publicznej wnioskuje, że pomimo krótkotrwałych wahań, ciągłość praktyk religijnych pozostaje nienaruszona, zaś Kościół katolicki nie traci kontroli nad życiem religijnym wiernych, chociaż oddziałuje na nich w znacznie mniejszym stopniu.

Przedmiotem badań empirycznych jest także wiedza religijna i wierzenia religijne. Elementy te omawia Autor w czwartym rozdziale pracy. Twierdzi On, że choć są one trwałymi składnikami kultury w społeczeństwie, to w fazie intensywnych zmian poddane są też daleko idącym przekształceniom. W warunkach pluralizmu światopoglądowego następuje odejście od sformalizowanych dogmatów wiary, upowszechniają się jednocześnie potrzeby religijne nacechowane selektywnością, wybiórczością i pragmatyzmem.

Rozdział piąty poświęca Autor zagadnieniu postaw i zachowań moralnych jako jednemu z parametrów religijności. Głoszona jest współcześnie teza o kryzysie moralnym, załamaniu się dotychczasowej hierarchii aksjologicznej, odejście od moralności tradycyjnej związanej z religią, odrzucenie istnienia prawdy obiektywnej, wartości absolutnych, brak prawomocnego kryterium odróżnienia prawdy od fałszu. Każdy wybiera to, co jest dla niego dobre, ważne i słuszne, zacierają się granice między dobrem a złem, dochodzi do tego chęć konstruowania siebie i wszystkiego wokół według własnych reguł i norm. Zaznacza się silna tendencja odejścia od tych autorytetów, które reprezentują wymagania moralne. Świat wyzwolony od autorytetów, w tym tradycyjnych i religijnych, pozbawiony centrum aksjologicznego, zostaje zagrożony inwazją chaosu. Kwestionuje się normatywne roszczenia Kościoła.²

Socjologowie postulują, aby w czasach późnej nowoczesności Kościół stawał się coraz bardziej otwartą wspólnotą, wychodzącą naprzeciw swoim członkom, aby starał się sprostać wymaganiom nowej rzeczywistości i aby skłonił się ku pewnej samoocenie wręcz samokrytyce. Niezależnie jednak od stopnia złożoności sytuacji społecznej Kościół niewątpliwie pozostaje pierwszoplanową instytucją umacniającą jedność moralną społeczeństwa oraz broniącą godności osoby ludzkiej.

Obok Kościoła katolickiego społeczeństwo doświadcza obecności innych Kościołów, ruchów i grupowań religijnych. Wątek ten akcentuje Autor w rozdziale szóstym – „Nowa religijność w – i poza Kościołem”. Niezaprzeczalnie scena religijna w Polsce ulegnie modyfikacji, ale to nie prowadzi do uznania prawdziwości tezy o wyparciu polskiego katolicyzmu, przed którym w przyszłości będzie stawać coraz więcej zadań, wyzwań i konfrontacji.

W dobie czekających nas przeobrażeń, zaskakujących zdarzeń, pytanie o stan religijności, o jedną z centralnych płaszczyzn istnienia i funkcjonowania człowieka,

¹ J. Mariański. Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne. Warszawa 1991 s. 23.

² J. Mariański. Kościół katolicki w społeczeństwie obywatelskim. Refleksje socjologiczne. Lublin 1998, s. 123-124.

będzie długo pozbawione klarownej odpowiedzi. Nie oznacza to jednak braku sensowności jego stawiania, dokonywanych przy tym analiz i refleksji, wysuwania prognoz i stawiania tez. Do momentu, do którego człowiek będzie odkrywał swój wymiar transcendentny, dążył do samookreślenia i zrozumienia siebie, wyjaśnienia istoty otaczającego go świata, będzie pojawiał się temat religii. Ona bowiem nakierowuje nas ku wartościom, przenika naszą sferę poznawczą, emocjonalną, formuje poczucie sensu naszego jednostkowego życia. Zmiana postaw wobec religijności okazuje się czymś nieuniknionym we współczesnych uwarunkowaniach społeczno-kulturowych, na co wskazuje J. Mariański. Zjawisko dekompozycji religijności kościelnej nie oznacza braku nowych form umacniania wspólnotowości.

Niebezpieczeństwem jest pogłębiające się zjawisko indywidualizacji religijności; można dodać indywidualizacja bez granic, subiektywne definiowanie prawd wiary, tworzenie – na prywatny użytek norm i reguł moralnych. Pojawia się ponadto ważne pytanie o szanse katolicyzmu polskiego w zjednoczonej Europie. Jedność religijności polskiej w przyszłości może w określonym stopniu wpłynąć na stan ducha chrześcijańskiego Europy, nie należy jednak oczekiwać, że zrealizuje się wyjątkowa misja w tym zakresie. Polska też nie musi doświadczyć zachodnioeuropejskiej dechrystianizacji, nie musi poddać się wszechogarniającej laicyzacji. To już pokaże przyszłość, nakreśli obraz – w jakim kierunku i ku jakim prawdom zmierzają polskie społeczeństwo, jakie wartości uznaje za priorytetowe i przewodnie.

Chociaż szkicowane scenariusze przemian religijności mogą napawać pewnym lękiem i z troskaniem, rozważania J. Mariańskiego niosą przesłanie o ciągłej obecności i znaczącej roli religii w życiu społecznym, o nadziei, że będzie ona nadal fundamentalną płaszczyzną niosącą wielokierunkową pomoc człowiekowi w zmaganiach z problemami współczesnego świata. Tworząc swoje dzieło Autor dotarł do bogatego zakresu badań socjologicznych i publikacji; dochodzi do tego imponująca liczba przypisów, pozycji biograficznych. Układ jej treści jest spójny, uporządkowany, dokonywane analizy cechuje klarowność i przejrzystość. Wszystkie rozdziały kończy wyczerpujące podsumowanie, wyeksponowanie najważniejszych konkluzji i tez.

Praca J. Mariańskiego z całą pewnością poprzez swoją konstrukcję, przystępnie i interesująco zaprezentowaną treść, wzbogaconą przy tym głębokimi przemyśleniami doświadczonego socjologa empiryka, skierowana jest do szerokiego grona czytelników. Należy również dodać, że lektura tego typu prac pomaga wzbogacić wiedzę o nas samych, dostarcza bodźców do spojrzenia w naszą przyszłość, refleksyjnego odniesienia się do naszej kondycji religijnej i moralnej, skłania ku osobistemu zastanowieniu nad wieloma wspólnymi problemami. Przypomina nam także, że kwestia religii i religijności posiada, zaniebdywany w ponowoczesności wymiar wspólnotowy, niezbędny w zachowaniu społecznej jedności i tożsamości.